

zottsága van: a jogi albizottság, amely az új nemzetközi renddel kapcsolatos kérdések és fogalmak (pl. a nemzeti jogfennhatóságon túli „zóna“, az abban található szigetek, a kontinentális párkány) jogi meghatározásával foglalkozik; a nemzeti jogfennhatóságon túli zóna megszervezésének albizottsága, ez főleg a „zóna“ jövőbeni felhasználása és a létesítendő nemzetközi mechanizmus kérdésében illetékes; a szennyezés problémáival és a tudományos kutatással foglalkozó albizottság.

Románia Szocialista Köztársaság aktív tagja a bizottságnak. Románia tengerparttal rendelkező ország; a tengerek tartalékainak hasznosítására kialakítandó nemzetközi mechanizmus működése, az új nemzetközi rend elvei és rendszabályai, valamint azok alkalmazási módja — közvetlenül vagy közvetve — hazánkat is érintik.

Dombi Imre

A fejlődő világ dolgairól

A „harmadik világ“ kifejezés atyja, az etnológus és szociológus („a modernség szociológusa“) Georges Balandier (aki prózaírónak is vallja magát) Sophie Lannes-nal folytatott beszélgetésében — amelyet a *L'Express* 1116. száma nyomán némi rövidítéssel közlünk — a nemzetközi élet szociológiájának számos problémáját érinti mindig illetékességről, sokszor eredetiségről tanúskodó válaszaiban. A nyugati társadalomtudományok más jelentős művelőihez hasonlóan ő sem kíméletes a szociológia szerepéről vagy például a francia fiataloknak a polgári szociológiával szemben megnyilvánuló bizalmatlanságáról szólva. Afrikanista indulására emlékezve szívesen idézi a fejlődésben elmaradt országok társadalmi életére vonatkozó kutatásainak tanulságait. Nem tartozik a babérain megpihenő „öregek“ kategóriájába: kiderül, hogy szívesen elidőzik „a szociológia szociológiájá“nál; amikor egy egyesült államokbeli egyetem tanszékén tölt egy esztendőt, a „neokapitalizmus“ új jelenségeit figyelve bírálja a francia konzervativizmust, amelyet elég erősnek tart ahhoz, hogy még az ellene lázadók maradiságát is meghatározhassa, s a „lehetséges jövők“-ről szóló töprengése prognosztikai hajlandóságairól tanúskodik.

— *Őn volt a Sorbonne Afrika-szociológia tanszékének első nyilvános rendes tanára, s a „harmadik világ“ kifejezés megalkotója. Mi a véleménye, mit jelent a harmadik világ ma — az etnológus szempontjából?*

— 1956-ban, amikor Alfred Sauvy és jómagam használni kezdtük a „harmadik világ“ kifejezést, nem jelenlegi értelmére gondoltunk. A harmadik világ számunkra nem az iparosodott kapitalista és a fejlődő szocialista világ közötti harmadikat jelentette. A kifejezés Sieyès híressé vált mondására utalt: „Mi a Harmadik Rend? Semmi! Mi lesz a Harmadik Rend? Minden!“ Mi volt a harmadik világ az ötvenes években? Már kialakult vagy éppen kialakulóban levő nemzetek nagy együttese, amelyek egyidejűleg követelik a maguk számára az anyagi fejlődés esélyeit s méltó helyüket a történelem színpadán.

— *Véleménye szerint változott valami e tekintetben?*

— Valójában alapvető változás nem következett be. Mégis, a harmadik világba tartozó országok többsége esetében csak van valami mozgás, haladás. Például az Egyesült Nemzetek Szervezetében, ahol alkalmazzák az „egy ország, egy szavazat” demokratikus alapelvét. A harmadik világ még az ENSZ-ben sem jelent egységes és teljesen szabad közösséget, de a szavazatok tömegét jelenti, amely nyom a latban, s nem egy döntésre mérséklőleg hat.

S változott még valami: a harmadik világ országainak kezdeményező készsége. Most már ők maguk keresik a fejlesztés új képleteit. Az útját még mindig nem találó India szomszédságában ott van Kína, amely a maga módján szüntelenül serkenti a világot. Meg aztán Kuba, Algéria, Latin-Amerika kísérletei. Az egymással nem egyenlő nemzetek viszonya egymáshoz megváltozott. S a nagyhatalmak, a Történelem dédelgetettjei a történelmet már nem irányíthatják úgy, ahogy tizenöt esztendővel ezelőtt irányíthatták [...]

— *Exportálhatók-e bármilyenfajta politikai, ideológiai modellek?*

— A harmadik világ kezdetben úgy vélte, hogy hasznosíthat bizonyos kész fejlesztési modelleket. [...] Ezek a próbálkozások azonban csalódással végződtek: nehéz átvenni mások tanulságait. Egészen biztosan így áll a dolog a kapitalista típusú modellt illetően. Ezt a modellt lehetetlen volt elfogadni, hiszen megvalósulásához hosszú idő és bizonyos történelmi privilégium kellett. Azok alakították ki, akiknek annak idején monopóliumuk volt a Történelem.

— *Ez a privilégium és monopólium lényegében talán éghajlatuknak tulajdonítható... De azóta feltalálták a légkondicionálást...*

— Azok az országok, amelyek — mint például Elefántcsontpart —, mondjuk, a neokapitalizmust választották, nem szolgailag másolták le modelljüket: egyidejűleg bevezettek egy jóval nagyobb adag gazdaságirányítást is. [...] Felismerték, hogy nincs olyan modell, amely Guineában, Tanzániában vagy Latin-Amerikában egyaránt megfelelné. Lehetnek valakinek szocialista elgondolásai a fejlesztésről, de azokat is le kell fordítani a helyi adottságok nyelvére. Ez a magyarázata annak, hogy számos kezdeményezés sajátos szocializmusba torkollott. [...]

— *Véleménye szerint a társadalmak távolról sem az egyöntetűség irányában haladnak, hanem egyre inkább követelik jogukat a különbözőséghez?*

— Ez a harmadik világ országaira ugyanúgy érvényes, mint a fejletteknek mondott országokra. A társadalmak manapság sokkal több újszerűséget termelnek ki magukból, mint hinnők. S ez az irányzat ellentmond annak, amit a háború után az ipari — neokapitalista, valamint szocialista — társadalmak állítólagos konvergenciájáról meghirdettek.

Az iparosítás minden nagy korszakának megfelel a közös jellemzőket hordozó társadalmak egy típusának a megjelenése. Az iparosodás első, a XVIII. század Nyugat-Európájában felcsapó hulláma dobja fel azokat a társadalmakat, amelyek napjainkban eljutottak a szervezett neokapitalizmusba. [...]

A harmadik hullámot mindazon társadalmak összessége jelzi, amelyek számára most nyílik meg az iparosodás lehetősége, s az ipari rendszer megalkotásakor különféle újításokkal kísérleteznek. Kissé sarkítva a dolgokat azt is mondhatnók, hogy Japán volt e téren a harmadik világ úttörő országa. A tőkésrendszer mellett optált, de egy sajátos kapitalizmus irányában. Iparosodása majdnem hű-

béri szervezetre épült, a háttérben egy lényegében mindmáig továbbélő kulturális rendszerrel.

Az ipari társadalomnak ez az eléggé szokatlan formája kezdi izgatni a harmadik világ bizonyos országainak felelős tényezőit, akiket egyre inkább foglalkoztat a kérdés: hogyan lehetne gyorsan fejlődni a nemzeti személyiség megőrzésével? Olyan, egymástól nagyon eltérő civilizációkkal van dolgunk, amelyek meg akarják ugyan termelni a civilizáció eszközeit, de azért nem akarnak elszakadni történelmi örökségüktől. Az értelem nagy lázadása ez, minden, ami értelmet ad a kollektív vállalkozásnak, fellázad az elsekélyesítő, közönséges hatalomvágyás ellen.

— *A változatosságra irányuló tendencia távolról sem általános. Vajon a multinacionális társadalmak megjelenése a neokapitalista társadalmakban nem inkább az uniformizálódás irányába mutat?*

— Kétségtelenül vannak bővülő érdekközösségek. A mind több nemzeti átlamban a gazdasági életet irányító többnemzetiségű cégek egyre nagyobb hatalommal szabják meg a fogyasztást, alakítják — tehát uniformizálják — az ízlést, az életstílust. Ez vitathatatlan, s ez az uralom valóságos veszélyt jelent. De erős visszahatások tanúsítják, hogy milyen nagy a különféle módozatok szerint megnyilvánuló ellenállás a gazdasági kényszerítéssel és az eltömegesítéssel szemben.

Például Franciaország esetében a meglepetés erejével hat a regionális kultúrák feltámadása Bretagne-ban, Elzászban, Dél-Franciaországban és a baszkok földjén.

S ne feledkezzünk meg a fiatalok sajátos, kulturális jellegű reakcióiról. A fiatalok elégedetlenkedése a mi társadalomtípusunkkal nem csupán egy gazdasági rendszer vagy termelési mód ellen irányuló lázadás. Forradalmi szólamaikból arra lehetne következtetni, hogy főként ez utóbbiak ellen tiltakoznak. De szólamaik ugyanakkor kifejezésre juttatnak egy alapvetőbb, az elsekélyesedés, az elszemélytelenedés ellen irányuló lázadást; forradalmi nyelvezetük az életmód megváltoztatása mélyről fakadó szükségletének kifejezője; ha másként nem megy, akár kölcsönzött kulturális hagyományok révén is el akarnak jutni ezekhez a változásokhoz.

— *Véleménye szerint nem konzervatív reakciók ezek?*

— Meggyőződésem, hogy éppen ellenkezőleg, nagyon is jelentős reakciók. McLuhan már jóval előttem megmondotta: az elektronika korszaka tribalizmushoz vezet.

— *Eléggé paradoxális helyzetbe jutunk. Egyrészt a Nyugat kezdi megkérdőjelezni az iparosítás következményeit. Egyesek már azon töprengenek, hogy talán meg kellene fékezni a növekedést. Másrészt viszont a harmadik világ vezetői az iparosítást választják, s azt vallják: „Előbb fogyasztási társadalommá kell válni, s majd csak azután igyekszünk szabadulni a fogyasztási társadalom átkaitól.“*

— A harmadik világ problémáival foglalkozó szociológusok az ipari opciót nem tekintik fenntartás nélküli csatlakozásnak. Szerintük az iparosítás azok univerzuma, akik elfogadhatatlan uralmat gyakoroltak a múltban és gyakorolnak a jelenben. A harmadik világ országai saját eszközeikkel nem juthatnak el a nyugati termelési módszerek szintjére. A nyugati termelési rendszer tehát még hosszú ideig fenntarthatja ezen országok pénzügyi, technológiai, gazdasági, következtetés-képpen politikai függőségét. [...]

— Lehet, hogy egyes szociológusoknak aggályaik vannak az iparosítással kapcsolatban, de a harmadik világ fiatal kádereinek ezzel összefüggésben semmiféle fenntartásuk nincs.

— Igen, pillanatnyilag ez a helyzet. A harmadik világ legtöbb országában az optálást az iparosítás mellett az állam bürokratikus koncepciójával társítják. De az iparosításban felismerhető a programozott fejlesztés, a terv, a hatalommal felruházott technokraták jelenvalósága, szóval mindaz, aminek a látványa számukra már oly megszokottá vált.

— A nyugati szélsőbal esetében megfigyelhető egyfajta „harmadik világ kísértés”: a forradalom — úgymond — csak a harmadik világ felől jöhet. Mi a véleménye, valóban számíthatunk arra, hogy a harmadik világtól magatartásbeli vagy létbeli modelleket kapunk? Egyáltalán lehetséges-e a modellek kicserélése?

— Az úgynevezett fejlett országok — társadalmi rendszerüktől függetlenül — mindinkább kénytelenek előrerohanni a termelésben. [...] Csakhogy azokban a társadalmakban, amelyeket elsődlegesen hatékonyságuk és a termelés határoz meg, elhal a vállalkozás közösségi érzülete. Miért is tartanak fontosnak behódolni egy olyan rendszernek, amelynek legfontosabb célja még többet termelni és még többet fogyasztani? Ebből erednek azok a ribilliók, amelyek néha valóságos művelődési forradalmakba torkoltnak. Eljutottunk abba a szakaszba, amelyben a tulajdonképpeni politikai és gazdasági követelések sokkal „egzisztenciálisabb” követelésekkel párosulnak.

A harmadik világ társadalmában fordított a helyzet. A kollektív vállalkozás érzülete ott nem veszett ki. Nem tűntek el teljesen azok az eredeti kultúrák, civilizációk, amelyeknek ezek az országok a bírlalói. Emlékezzünk csak arra, mi mindennel kapcsolatban idézték például a „négritude” témáját. Az afrikai személység, a néger civilizációk vitalitása felélesztésének szükségessége: e kulturális témák elsőbbségi jogot élveztek. Sőt, megelőzték a politikai követeléseket. Az afrikai kultúrák megsabták a nemzeti akarat értelmét a gyarmatosítás elleni harcban és a nemzeti építés értelmét, miután már vereséget szenvedett a kolonializmus. A nélkülözés állapota, a javak ritkasága vezet mennyiségi követelésekhez, ösztönöz a nagyobb termelést lehetővé tevő eszközök felkutatására.

A kérdés; mikortól kezdve fenyegetik a harmadik világ országait is azok a nehézségek, amelyekkel nekünk meg kell birkóznunk? [...] A harmadik világ országainak népei általában vigyáznak kulturális örökségükre és személyiségükre.

— Nem válik-e ez néha a tétlenség politikájának alibijévé?

— Ez sem elképzelhetetlen. A kulturális sajátosság nevében meg lehet kerülni az égető kérdések felvetését, s leplezni lehet vele a függetlenség oltalma alatt megszerzett — politikai vagy gazdasági — privilégiumokat. De ennél többről van szó. Egyetlen nemzet sem lehet meg bizonyos kontinuitás fenntartása nélkül, a történelmi kulturális hagyaték egy részének megőrzése nélkül. [...]

— Szociológián ön a maiság tanulmányozását érti. Mégis kezdetben az afrikai etnológia vonzotta...

— Afrika-kutatói pályafutásom egy nagyon rövid ideig tartó irodalmi karrier folytatása. 1945-ben, Párizsba való visszatérésem után több könyv megírásának a

gondolata foglalkoztatott. Egyik el is készült. Egy regény: egy dühöngő fiatal mérlegkészítése. Akkoriban nagyon közel álltam Camus-höz, Leirishez, Bataille-hoz. Találkozásaim velük nagy hatással voltak opcióimra és gondolkodásmódomra.

— *Egy olyan civilizáció védelmére kelt, amelytől később el akart szakadni?*

— Ezzel a megjegyzésével további, még személyesebb jellegű vonatkozások elmondására késztet. Franche—Comté és Lotaringia közös határán születtem. Gyermekkoromat a Vogézek tövében töltöttem, s a határmentiek hazaeszméje alakult ki bennem. Részben ez a magyarázata 1940 utáni magatartásomnak, az Ellenállásban való részvételemnek...

Számomra azonban még meghatározóbb volt a cselekvés a politikai és kulturális elnyomás minden formája ellen.

— *S kiábrándult?*

— Rosszul éreztem magam a romok között, kedvemet szegte az elvétett újjáépítés hamarosan feltámadt érzete, az újra meglelt Párizs, s mindez arra késztetett, hogy elhatároljam magam a Nyugattól, de még az irodalomtól is. Egy olyanszerű, egészen pontosan meg sem határozható érzésem támadt, hogy csak úgy érthetek meg valamit arról a társadalomról, amelyben élek, ha előbb az enyémtől idegen társadalmakat sikerül megértenem.

— *Miért éppen Afrikát választotta?*

— Része volt ebben a véletlennek is. Egy francia számára a legkönnyebb Afrikába menni. Meg aztán a sors összehozott Théodore Monod-val, az afrikai francia nyelvterület tudományos kutatásának a megalapozójával. S talán a háttérből hatottak a rövid claudeli korszak irodalmi emlékei, Claudel néhány műve, ahol oly érdekesen szól Afrikáról. A választás soha nem könnyű, soha nem teljesen szabad.

— *Hosszú ideig maradt Afrikában?*

— 1946-tól 1951-ig majdnem egyfolytában ott dolgoztam. Később aztán már csak rövidebb ideig tartó feladatok elvégzésére tértem oda vissza. Amít mindig nagyon sajnáltam. De azért számomra Afrika most is minden évben valamiféle elkerülhetetlen találkozhely.

— *Amikor, még az elején, visszatért Franciaországba, másképpen látta Európát?*

— Mindenekelőtt közönyös voltam Európa iránt. Nagyon hamar Afrika elkötelezettjévé váltam. Elköteleztem magam a háború utáni évek jó néhány politikai és kulturális kezdeményezésének. Léopold Sédar Senghornak és annak a csoportnak, amely Senghor köré tömörülve Szenegál reneszánszán dolgozott. S azoknak, akik Guineában létrehozták azt a politikai pártot, amelynek Sékou Touré a vezetője.

Ugyanakkor kapcsolatban álltam azokkal, akik Európából próbáltak segíteni nekünk, például Sartre-ral, Gide-del, Mounier-vel. Akkoriban még újdonság volt az afrikai valóság gondolata. Az európaiak afrikai jelenlétének a képzete állt előtérben, a Nyugat civilizatórikus küldetéséé. Jó néhány kollégám veszélyesnek tartotta vállalkozásomat. Mintha egy kicsit elárultam volna a szakmát. Elkótyavetyéltem a métiert...

— *Hogyan értem ezt?*

— Akkoriban az etnológiát csak a történelmen kívül tudták elképzelni. Kollegáim többsége azért választotta ezt a tudományágat, hogy mindenféle külső fertőzéstől megóvott primitív társadalmat tanulmányozhasson; ezeket a társadalmakat amolyan laboratóriumoknak tekintették, amelyekben aztán tíz, tizenöt vagy akár húsz esztendeig is egy feltételezett időn kívül álló társadalmi rendszer tanulmányozásának szentelhetik magukat. A könnyebb ellenállás vonalán halad az a szociológus, aki előbb történelmileg befagyasztja azokat a társadalmakat és civilizációkat, amelyek vizsgálatára vállalkozik. En nem a már lejátszódott események értelmezésében élem ki magam, jobb szeretem megérteni azt, ami éppen történőben van.

— *Ön jelenleg a fejlett társadalmakkal foglalkozik. A harmadik világról tehát áttért a Nyugatra. Miért?*

— Erre a kérdésre akár egy „bemondással“ is válaszolhatnék: mert igenis lehet valaki a saját hazájában is — etnológus. Azt hiszem, sürgősen meg kell próbálnunk megérteni azt, ami manapság a fejlettnak mondott társadalmakban zajlik. S ezt ott kell elkezdenem, ahol a véletlen folytán a világra jöttem. Mert ezek a társadalmak olyan helyzetben vannak, amilyenre eddig még nem volt példa a történelemben.

A történelemben most első ízben került szembe minden társadalom olyan problémákkal, amelyek végső soron élet-halál kérdésévé válhatnak. Régebben, amikor súlyos veszélyek fenyegettek egy országot, a többiek vagy a többiek nagy többsége viszonylagos békességben élt tovább. Most első ízben kell minden nemzetnek egyidejűleg felmérnie továbbélése és fejlődése kérdéseit.

Aztán meg számolni kell a harmadik világ történelmi kihívásával, amelyet fejlődési igényeivel jelez a világnak. Ez a kihívás oda vezet, hogy a fejlett országok most már másképpen ítélik meg önmagukat, s a harmadik világgal számolni kényszerülnek politikai és gazdasági síkon, sőt a kulturális és ideológiai hatások vonatkozásában is.

A történelem során most első ízben végre érvényesülnek a változás felhalmozódott tényezői, melyek olyan gyorsan hatnak, hogy a technikák, a tudás, az értelmezési módok nagyon hamar elévülnek. Többé nincsenek elméleti eszközeink, sémáink, amelyek segítségével megérthetnők, interpretálhatnók mindazt, ami szemünk előtt zajlik. Ezek a mutációk, az intellektuális rokkantság e fajtája, amelyet felismerünk önmagunkon, az okai annak, hogy a fejlett társadalmak kitermelik önmaguk elidegenedését. Többé már nem kell külföldre menni antropológiát művelni.

— *Arra a következtetésre jutott, hogy a két különböző típusú társadalom, a fejlett országoké és a fejlődő országoké egyaránt zárt. Az egyik a modernség túltengése, a másik a kielégítetlen modernség követelése miatt.*

— Most visszamondja egyik fogalmazásomat, pedig én már nem vagyok biztos abban, hogy valóban helyesen fogalmaztam. Ha a társadalmakat e kategóriákra osztjuk, ami önmagában önkényes, mindegyik a zárttság benyomását kelti. Amikor ezt az elemzést elvégeztem, a fejlett országok viszonylatában Marcuse téziseire utaltam. Az alkalmazott technológia, a gazdasági és politikai ellenőrzés révén az ipari társadalmak eddig soha nem ismert helyreigazítási lehetőségekkel rendelkeznek. Olyannyira, hogy egyrészt az állam, másrészt a gazdasági élet ügy-

intézői képesek lesznek minden tiltakozást semlegesíteni, sőt a rendszer fenntartásának szolgálatába állítani.

Egészében borúlátó tézis ez. Ugyanis arra ösztönöz, hogy a fennálló rend háborítóit ott keressék, ahol a klasszikus marxisták nem ismerték fel őket. Nem a proletariátusban, hanem az eddig mellékesnek tekintett társadalmi kategóriákban vagy csoportokban: a fiatalságban, kiváltképpen az egyetemi hallgatóságban; a külföldi származású munkás kisebbségekben, amelyek a kívülrekedő, lefelidegenedetebb proletariátust alkotják; bizonyos szakmai kategóriákban, amelyek technológiailag feltartóztathatják a modern társadalmat, rövidzárlatot okozhatnak (mozdonyvezetők, villanszerelők stb.).

Mindezt persze árnyaltabban kell kifejezni. A valóságban egyetlen társadalom sem áll valamely determinált jövő előtt, amely elöl ne lenne menekvés. Minden társadalomnak több lehetséges jövője van. A társadalmi szereplőkre hárul a közbelépés feladata, azokra az osztályokra vagy csoportokra, amelyek nem a múlt megörökítőivé szerveződtek. Nem lehetetlen az ellenállás a világnézeti áfiummal szemben.

Az az érzésem, hogy ezek az esélyek manapság nagyobbak, mint amilyenek néhány esztendővel ezelőtt láttam őket. Az Egyesült Államokban töltöttem egy évet, ott-tartózkodásom idején erősödött meg ez a véleményem.

— *Egyetemi tanári minőségében tartózkodott ott?*

— A Duke Universityben tanítottam. A keleti parton Quebecből New Orleansig tett utazásaim során mindenekelőtt az lepott meg leginkább, hogy az Egyesült Államok egyre inkább kísérleti társadalommá válik. Az erőszakos, főként a campusokban lezajlott tiltakozások időszaka után úgy tűnik, most felülkerekedik egy másik irány: mindenütt, ahol lehetséges, a rendszer belülről való megváltoztatása irányában cselekedni. Említsek néhány példát? Berkeley városvezetésébe most első ízben kerültek be az amerikai baloldalhoz tartozó elemek: elfogadták a választási játékszabályokat, s vállalták a részvételt a városvezetés szerveiben.

Más példa. Newark nemrég még „olasz” város volt. Most átment a négerek kezébe. A négerek ugyanis ott szintén a már említett módon választottak: beállni a törvényesség játékába, hogy belülről lehessen megváltoztatni a dolgok rendjét.

— *Vagyis takarodót fújt volna a robbanó palackok ellenkultúrája?*

— Nem, még ilyen is van, csakhogy már nem a tiltakozás egyedüli formája. Más taktikákat sem becsülnék már le. Vonatkozik ez a campusokra is, ahol — úgy tűnik — a hallgatóság már az egyetem felrobbantásánál fontosabbnak tartja egyetemi keretben cselekedni. Jellemző a mozgósítás a környezetvédelemre és az élet minőségének megjavítására. Ez utóbbiak politikai síkon a legmozgósítóbb témák. Európában még nem is nagyon tudjuk elképzelni, hogy tömegeket lehessen megmozgatni egy-egy terület, erdő, tó szennyeződésének az elhárítására. Az a tény, hogy például Michiganban környezettudományi egyetemet létesítettek, szintén nagy haladást jelez e téren.

— *Az alternatív kultúrák népszerűsége is ebbe az irányba mutat?*

— A legteljesebb mértékben. A mass media terjesztette hivatalos kultúra mellett, de még inkább azon kívül, megjelennek az új nemzedékek számára alternatívaként felkínálkozó új kultúrák. A kommúnák is jó példái ennek. Céljuk a

meghitt hangulatú közösség újjáalakulása, amelyekbe az egyén integrálódhat, amelyekben a társadalmi viszonyok ismét emberségesek, a közös tevékenység értelme ismét nyilvánvaló, amelyben kiművelődik a családi viszonyok és a szexuális kapcsolat új értelme. Nem merném állítani, hogy mindez sikerül, hiszen éppen elég közösségi csoport nehézségekkel küzd. De az biztos, hogy a társadalmi kísérletezés szellemének hatalmas vállalkozásáról van szó.

Az alternatív kultúra egy másik példája: néhány fiatal csatlakozása Amerika földje őslakóinak hagyományaihoz. Az indiánok már nem tekinthetők rezervátumokba utalt peremembereknek. Eppen ellenkezőleg, dicsóítik őket, mert sikerült megőrizniük a lét alapértékeit s társadalmi szabályaikat, amelyek az ipari társadalomban nagyon is jótékony hatásúaknak bizonyulnak. Újra felfedezik a természetvédelem témáit, az anyaföld rituális és mitikus síkra vetített kultuszát. S milyen érdekes: bizonyos indián vezetők nem tiltakoznak az ellen, hogy a lét tudományának mestereként tiszteljék őket.

— *Mi ez? A haladás jele? Vagy az ipari társadalmak hátvédharca?*

— Ezekről a kísérletektől nem remélhetjük, hogy máris receptet adnak, megoldásra vezetnek. De érdemük, hogy nagyon változatos eszközökkel folytatott kutatásokat eredményeznek a legkülönbélebb területeken. Választ keresnek az ipari társadalomból eredő sok nyomorúságra.

— *Eredeti választ, nem majmolást...*

— Természetesen. Margaret Mead a nemzedékek viszonyának szentelt könyvében ezt a kialakulóban levő kultúrát prefiguratívnak nevezi. Ebben a kultúrában a viszonyok fordítottak. Mert bizonyos értelemben a fiatal nemzedékek nevelik az előző generációkat. Margaret Mead szerint saját világunkban valahogy úgy élünk, mintha kivándorlók volnánk. Őseink emigránsok voltak a térben, mi emigránsok vagyunk az időben. Olyan emigránsok, akiknek újjá kell építenünk civilizációnkat. Régen a kihívást a szűz talaj jelentette; most az idők jelentik, amelyekben a változás oly gyors ütemű, hogy szakadatlanul újítanunk és újraalkotnunk kell. Egy amerikai diák mondotta: „A fiatalok nem akarnak az ismétlés nemzedéke lenni.”

— *Ugyanannyi ok van a reményre Franciaországban is, mint az Egyesült Államokban?*

— Franciaország tekintetében derűlátásom pillanatnyilag mérsékelt. Azt nem mondanám, hogy Franciaország megrekedt társadalom, de lemaradt ahhoz képest, ami az Egyesült Államokban alakulóban van. Minálunk nem került sor sem elméleti, sem gyakorlati vonatkozásban arra a taktikai elszakadásra, amelyet Amerika tíz éve végrehajtott.

— *Mi az akadálya ennek az elszakadásnak?*

— Más-más súllyal nyom a latban a Történelem. Az Egyesült Államok mindig is olyan ország volt, amely egyre újabb határok elérése felé törekedett; nem országhatárokról van szó, hanem célokról. Viszont Franciaország, a régi örökségek e gondnoka mindig kevésbé volt hajlamos az újításra, újítás helyett mindig szívesebben ismételtetett. Második ok: minékünk semmilyen formában és semmilyen szinten nem sikerült még elérnünk az amerikaiak lelkes odaadását, ami oly jellemző az angolszász és az úttörő hagyományra. S még valamiről ne feledkezzünk meg: hogy úgy mondjam — a polgári és politikai nemtörődömség

bizonyos formájáról. Amerikában viszont a pártok mellett az állásfoglalást és cselekvést lehetővé tevő elkötelezettségek egész sorozata létezik.

— *Vajon Franciaország esetében nem számolhatunk-e még a világnézet balaszttjával is?*

— Éppen ezt akartam negyedik okként felsorolni. Minden társadalomban jelen vannak az ideológiák, de elméleti vonatkozásban aztán igazán vaskalapos Franciaország. Az csak természetes, hogy létezik a konzervativizmus. Csakhogy rutinszerűen képzelik el magának a konzervativizmusnak az alternatíváját is, nem is keresik az igazi újítást. Az Egyesült Államokban például az értelmiségiek bizonyos csoportjai sokkal messzebb elmentek a jelenkori társadalmakra vonatkozó marxista kritika elmélyítésében.

S ez vonatkozik a pszichoanalízis hagyatékának kritikai kutatására is. Az az érzésem, hogy Franciaország, mert — kezdve az egyetemmel vagy az egyházzal — erősen begyökerezett hagyományai vannak, nem szabadította fel elég korán a merészséget az elméleti, az intellektuális megújítások terén.

— *1968 májusa után, amely éppen a nanterre-i szociológiai karról indult, hogyan lehet még szociológiát tanítani? Kinek? Minek?*

— A kérdés az, hogy vajon egyáltalán lehetett-e valamikor úgy tanítani a szociológiát, mint bármelyik más mesterséget? A hallgatók körében megnyilvánul némi kétség a szociológusi mesterségre tanító tantárgy iránt. Itt többről van szó valamely foglalkozás problémáinál. A háttérben felsejlik a bizalmatlanság az egyetemen, a laboratóriumokon kívül művelt szociológiával szemben. A fiataloknak az az érzésük, hogy ezzel a szakmával lépne akarják csalni őket. Attól tartanak, hogy meghamisítják, eltorzítják kutatásaik eredményeit, ezek olyan apparátusok kezére jutnak, amelyek a szociológiában csupán opcióik igazolásának, nem pedig a pozitív bírálat, az átalakítás egyik eszközét látják.

— *Ugyanakkor a francia egyetemekről nem hiányzik a be nem avatkozás igyekezetének, a „tisza kéz“-nek a hagyománya...*

— Igen, vannak ilyenek. Nem szabad általánosítani. Egyébként régi hagyományainak megfelelően a szociológia se nem közömbös, se nem óvatoskodó. A Durkheim elképzelte szociológia célja valamely legyőzött nemzet életének rendezése, újraépítése, egy nemzeté, amelyet akkoriban a világiasság nagy csatái osztottak meg. A szociológia alapítóinak nemzedéke bizonyára sokkal közelebb állt a való éléhez, mint utódaik.

Később következett az az idő, amikor a szociológiából felülemelkedett tudományt akartak fabrikálni, s másokra akarták bízni kutatásai eredményeinek gyakorlati alkalmazását. A szociológia ezzel közömbössé vált. Aztán — kissé későn — alkalmazásaival próbálta igazolni magát. Alkalmazott szociológia, de ügyintéző szociológia, mert azokat, akik elfogadták, hogy részesei legyenek a döntéshozatal bizonyos területeinek, becsalták a rendszerbe, s így a felületén maradtak az általuk elemzett valóságnak. [...]

— *Mivel igazolható hát manapság a szociológia létjogosultsága?*

— Az általam elképzelt szociológiának mélységében és alakulásában kell feltárnia a társadalmat, s nem a felületi jelenségek vizsgálatával kell foglalkoznia. Funkciója legyen egyidejűleg bíráló és pozitív.

Hogyan lehetne jól tanítani? A legjobban talán úgy, ha tudnák, mi az, amit

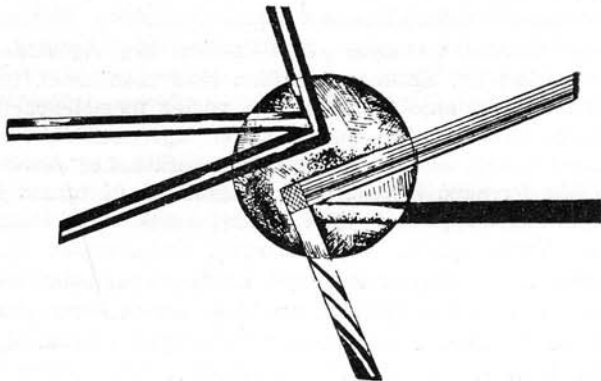
nem kellene tanítani. Például a dogmatikus szociológiát nem kellene tanítani. Az a tudás tökéletesedik, amely szüntelenül kérdéssé teszi önmagát. Jó szociológiát nem lehet retorikával vagy szövegmagyarázással helyettesíteni. Ez a hosszú ideig alkalmazott gyakorlat okozta a szociológia oktathatóságának globális megkérdőjelezését.

S van még egy feltétel: a szociológiának határozottan a jelen problémáihoz kell igazodnia. Gaston Bachelard mondotta: a jelen vezet a tudományok megújulásához. Ismétlésekre itélné önmagát az a szociológia, amely kitérne a jellel kapcsolatos kötelezettségei teljesítése elől. S hamarosan terméketlenné válna.

— *Modernségelemzése vezette arra a gondolatra, hogy minden társadalom kitermelhet magából egy újat? Optimista következtetés!*

— Nagyon is viszonylagos derűlátásom a következő képletbe foglalható öszsze: a történelem minden korszakában és mindenütt, minden társadalom tökéletesedik és éppen önmaga irányának a megszabásával kísérletezik. S azt is valom, hogy a lehetőségek manapság sokkal nagyobbak, mint a múltban, amikor a nemzetek egy kis csoportja — „a Hatalmak“ — alkotta a Történelem igazgató tanácsát a világ egészét illetően. A társadalmak manapság vetélkednek egymással. S ez rendkívül fontos: a lehetővé váló összehasonlítások révén új alternatívák tárulnak fel előttük. Kihívásaival az éppen megélt történelem újításra, s ismét csak újításra sarkall. Más választás nincs. Szükségből inkább alkotunk.

Georges Balandier

Péter Rózsa rajza